

Denne søgbare PDF-fil er downloadet fra min personlige hjemmeside www.ronlev.dk.

Det er tilladt at dele PDF-filen med andre, da der ikke er ophavsret til titlen.

Besøg www.ronlev.dk. Måske er der andre af mine flere tusinde artikler og scannede bøger, der har interesse.

Mange venlige hilsener

Claus Rønlev

SAMLINGER

TIL

JYDSK HISTORIE OG TOPOGRAFI

UDGIVNE AF

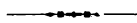
DET JYDSKE HISTORISK-TOPOGRAFISKE SELSKAB

~~~~~  
4. RÆKKE. II. BIND.  
~~~~~

REDIGERET

AF

S. NYGÅRD

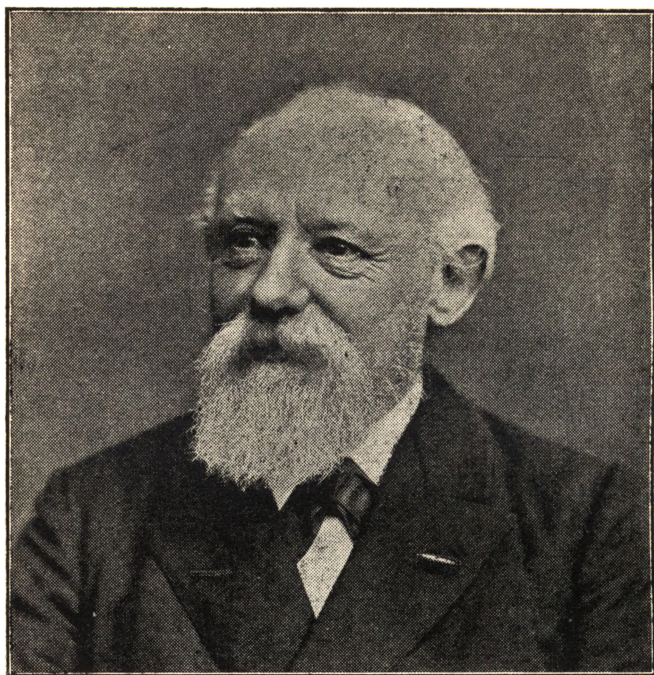

KØBENHAVN

I KOMMISSION HOS G. E. C. GAD

TRYKT I AARHUS STIFTSBOGTRYKKERI

14—1916

Carl Arnold Leopold Heise.

(1837—1915.)

Da Døden den 7. Febr. 1915 bortkaldte Rektor Carl Arnold Leopold Heise, mistede det jyske historisk-topografiske Selskab en Mand, som i næsten 20 Aar havde virket i dets Bestyrelse og som havde mange og store Fortjenester af den jyske Landsdels Historie. Denne Gjerning var dog kun en lille Del af det betydelige Arbejde, som han havde udrettet for at fremstille vort Lands almindelige Historie i Fortiden, ganske særlig i den store Brydningstid i det 16. Aarhundrede, og hvoraf rige Frugter vare komne Folket til Gode.

Heise var en Søn af Platos Oversætter Professor C. J. Heise og fødtes i Faderens Præstegaard i Birkerød den 28. Dec. 1837. Han blev Student fra Frederiksborg Skole 1856 og filologisk Kandidat 1862. Efter en kortere Udenlandsrejse ansattes han i det følgende Aar som Adjunkt ved Herlufsholms Skole, men forflyttedes 1868 til Viborg Kathedralskole; 1882 blev han Overlærer ved Roskilde Kathedralskole og virkede dér i ti Aar, indtil han 1892 udnævntes til Rektor i Viborg. Fra denne Stilling tog han, under Trykket af svigtende Helbred, Afsked 1908 og flyttede til Hovedstaden. Saaledes falder Heises Embedsgjerning indenfor den lærde Skoles Omraade, og om den har der ved hans Død som tidligere kun lydt den samme Dom. Han var en pligtro og samvittighedsfuld Skolestyrer, der ved Retsindighed og venlig Menneskelighed skaffede sig Sympathi, medens han med milde Midler forstod at holde Orden og Tugt; han var en interesseret Lærer, som krævede Forstaaelse og Opfattelse af det tilegnede og som ved sin livlige Varme vidste at indgyde Eleverne Interesse for og Kjærlighed til Historien og de andre Fag, hvori han underviste.

Heises Virksomhed som Historiker kan siges væsentlig at have samlet sig om to Opgaver. Den ene var at optage C. F. Allens Gjerning, at fuldføre hans Studier over Danmarks Historie i det 16. Aarh. og at give en Fremstilling af denne Tidsalder, den anden at belyse *den* Bys Fortid, hvor han i 30 Aar havde havt sin Skolegjerning. Den første Opgave havde Heise allerede som yngre Mand udkaaret sig. Han udtaler selv i sit Doctorvita, hvorledes han, der allerede tidligere var begyndt at studere Reformationstiden, ved Allens Død 1871 besluttede at fortsætte mine Studier efter en større Maalestok end tidligere og ved Hjælp af Allens efterladte, til det kgl. Bibliothek skjænkede Samlinger, som med stor Forekommenhed hef-

tevis bleve mig udlaaente fra Bibliotheket, at indsamle Materiale til en Slags Fortsættelse af Allens Værk, i det mindste til Frederik I's Død.«

Tidligt havde man da ogsaa i Tidsskrifter mærket Vidnesbyrd om Heises Studier. Saaledes udkom 1870 i »Kirkehistoriske Samlinger« (2 R. V.) Afhandlingen »Paulus Eliæ og Martin Reinhard«, der indleder den Række Studier over Poul Helgesen, som Heise i mange Arbejder fortsatte og som paa en Maade afsluttedes med hans gode Oversættelse af »Skibykrøniken« (1890—91) med dens mange oplysende Noter. Heise havde ganske vist i en Anmeldelse taget Afstand fra en jesuitisk Forfatters altfor rosende Omtale af Poul, men ellers optræder han som hans Forsvarer og ønsker, at der ydes ham Retfærdighed baade som reformerende Katholik og dernæst som Forfatter; han sætter ham i Udtrykkets Fynd og dets Hold om Tanken over Hans Tausen og den folkelig-udtværede Kristiern Pedersen, desuden priser han den Fædrelandsfølelse, som kommer frem hos ham overfor de mange indtrængende Tydske og Holstenere. Med Hensyn til dette sidste Punkt havde Heise vist et skarpt Blik og i sin Afhandling i Historisk Tidsskrift (4. R. VI) om Frederik I's og Christian III's Kansler Wolfgang v. Utenhof redegjort for, i hvilken Grad Tydske og Holstenere trængte ind i Landet og tog Overmagten i dets Styrelse i de nærmeste Aar efter Grevefejdens Slutning, indtil der atter, samtidig med Prins Frederiks Hyldning i Viborg 1542, opnaaedes en Udsoning mellem Kong Christian og det danske Aristokrati. Prof. Dietrich Schäfer udtalte vel i sin Fremstilling af Danmarks Historie i dette Tidsrum, at Heise havde overdrevet den tydske Fare, men der er ikke Tvivl om at han havde set rigtigt; han tog da ogsaa til Gjenmæle i sin grundige, iøvrigt saa anerkjendende Anmeldelse af Schäfers Værk (H. T. 6 R. VI). Til Kundskaben om

dette Tidsrum Historie havde Heise ogsaa givet gode Bidrag i Afhandlinger om Bondeopløb i Jylland i Frederik I's Tid og om Herredagen i Kjøbenhavn 1533 (H. T. 4 R. III-V). Til et større Arbejde samlede han sig ved sin med nøje Kjendskab til Kilderne skrevne Doktordisputats »Christiern II i Norge og hans Fængsling« (1877); han lagde i denne Skylden for, at det Kong Christiern givne Løfte blev brudt, udelukkende over paa Regeringen i Kjøbenhavn.

Det var naturligvis ikke let for Heise at øve historisk Forfattervirksomhed af denne Art i Viborg, hvor han var saa stærkt afskaaret fra Kilderne. Arkiverne vilde han endda kunne give Afkald paa, naar han blot havde den fornødne trykte Litteratur. »*Durum est res gestas scribere* — naar man bor *in ultima Thule*«, saaledes skrev han engang til C. F. Bricka. Imidlertid havde Heises mange Arbejder henledet Opmærksomheden paa ham, og efter at han havde offentliggjort en udførlig Anmeldelse af det af K. Barner udgivne første Bind af »Familien Rosenkrantz's Historie (H. T. 5 R. I), blev han af denne Slægt opfordret til at udarbejde Fortsættelsen. Netop paa Grund af sit fjerne Opholdssted vægrede Heise sig dog derved gjennem et helt Aar, men han overtog omsider Hvervet og kunde 1882 udgive andet Bind af Værket. Fortsættelsen deraf maatte imidlertid udkomme paa anden Maade, og medens de mindre Biografier optoges i »Personalhistorisk Tidsskrift« (2. R. III, VI), fandt de større Plads i Historisk Tidsskrift (5 R. V, VI), hvortil de vare fuldt berettigede ved den betydelige Rolle, som Medlemmerne af denne Familie havde havt i Danmarks almindelige Historie og desuden ved Heises Evne til ikke blot at give gode psykologiske Karakteristiker, saa at man følte, hvor stærkt han havde indlevet sig i hver enkelt

Personlighed, men tillige ved hans Sans for at inddrage Historiens store Træk og mange Sider af Kulturlivet.

En samlet Fremstilling af Danmarks Historie i Unionstidens Slutning og Reformationstidens Tidsalder (1481—1536) kunde han efter disse mange Forarbejder give i »Danmarks Riges Historie« (III Bind 1). Her møder os den redelige Forskers omhyggelige og klare Fortælling, der baade kan drage de store Linier og fremhæve de individuelle Træk. Heise havde let ved at finde gode Udtryk for sin Tanke, om han end stundom forsømte den sidste Affiling; han gav en righoldig og oplysende Skildring, der ogsaa kunde fængsle ved sin Form.

Men Heise havde i sin historiske Gjerning ogsaa vist sig trofast mod sin jyske Bygd. Først da Heise flyttede for anden Gang til Viborg havde Byen faaet et Provinsarkiv, men allerede tidligere besad den dog bl. a. et Stiftsarkiv. Allerede i andet Bind af det jyske Selskabs »Samlinger« og senere hyppigt i dets Bind gav han Meddelelser om hvad han havde fundet i utrykte Papirer, eller han offentliggjorde disses Indhold, saaledes i 4. Bind det udførlige Uddrag af J. P. Thiørrings Skildring af viborgske Personligheder i det 18. Aarh. For det kgl. Danske Selskab udgav han den vigtige Kildesamling »Diplomatarium Vibergense« (1879) og ledsagede den i Indledningen og Noterne med en rig Række af Oplysninger om Byens Historie. Her dvælede han ogsaa ved Læsøs Historie og gav Oplysninger om de mærkelige Ejendomsforhold paa denne Ø. Senere i sit Liv skulde Heise faa praktisk Brug for disse Studier, idet han blev anmodet om at skrive en Betænkning i Anledning af et Andragende fra Læsøboerne til Regering og Rigsdag om Eftergivelse af deres aarlige Afgifter til Viborg Domkapitel, eller nu Kirken og Skolen, som de ansaa for ubillige.

Iøvrigt stræbte Heise ogsaa for at kalde den Tid frem

i Erindringen, da Viborg havde gjenoptaget Traditionen fra den fjerne Fortid og atter var blevet et af Midtpunkterne i Landets politiske Liv. Saaledes skildrede han efter utrykte Breve den kgl. Kommissarius ved Stænderforsamlingen A. S. Ørsted under hans Ophold i Viborg og hans Forhold til den Bruunske Familie paa Asmild ligesom ogsaa Forsamlingens Deputerede og senere Præsident Højesteretsassessor P. D. Bruun (4 R. I). Han gav en udførlig Fremstilling af de almindelige jyske Folkemøder i Viborg i Martsdagene 1848 og det sidste Stændermøde her i Juni s. A.; med Varme redegjorde han for de ledende Mænd og de raadende Stemninger under denne Bevægelse og det Fædrelandssind og den Frihedsaand, som her kom til Orde (3. R. V). Viborg Skoles Ombygning gav ham Anledning til at skildre Skolens Bygningshistorie gennem Tiderne (4. R. I).

Fjernt fra de nævnte Omraader er vel Heise kun optraadt i Litteraturen én Gang, nemlig da han tog Ordet i den da raadende Strid om Kjøbenhavns tidligste Historie (i Hist. Tidsskrift 5. R. II og Aarbøger f. n. Oldk. 1882). Det har været Trang til for en enkelt Gang at ændre Arbejdsmark, der har tilskyndet Heise hertil, og tillige har han, der ikke yndede Hypoteser, villet tage Afstand fra altfor dristige Gisninger, der vare fremkomne, og yde Arkivar Oluf Nielsen, paa hvis sunde Blik og Dom han satte megen Pris, en Haandsrækning. Iøvrigt beklagede Heise selv, at Resultatet af hans Studier nærmest var negativt, nemlig at man intet sikkert vidste om det ældste Kjøbenhavn; han havde imidlertid selv givet gode Bidrag til at Spørgsmaalet kunde blive løst.

Som det vil fremgaa af den givne Skildring, der kun har kunnet medtage en Del af Heises Studier — alene til »Biografisk Lexikon« har han meddelt omtrent 300 Artikler — er det en ret omfattende litterær Virksomhed,

som den bortkaldte Videnskabsmand har udfoldet, og denne blev ogsaa varmt paaskjønnet. Det kgl. Danske Selskab for Fædrelandets Historie og Sprog optog ham 1884 til Medlem. For sin Virksomhed i Skolens og Videnskabens Tjeneste tildeltes der ham Ridderkorset 1894, Dannebrogsmændenes Hæderstegn 1908.

Heise havde 1868 ægtet sin Morbroder Rektor G. A. Dichmanns Datter Kaia Marie Ottilia Dichmann, der overlever ham.

Johannes Steenstrup.
